दैवज्ञराज न्यौपानेका खण्डकाव्यकृतिको विश्लेषण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय,मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र

सङ्कायअर्न्तगत नेपाली केन्द्रीय विभागको

स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको

प्रयोजनको लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

गीता सापकोटा

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६४

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षकी छात्रा **गीता सापकोटाले** मेरो निर्देशनमा रहेर **'दैवज्ञराज न्यौपानेका v)*sfJoकृतिको विश्लेषण'** विषयमा शोधपत्र तयार पार्नु भएको हो । उहाँले अटुट परिश्रम गरी सफलतापूर्वक तयार पार्नु भएको प्रस्तुत शोत्रपत्रदेखि म पूर्णतया सन्तुष्ट भएकाले आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६४/५/...

शोधनिर्देशक

....

उप. प्रा. कृष्णप्रसाद आचार्य

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि. वि. कीर्तिपुर

काठमाडौँ

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौँ ।

मिति : २०६४/०५/....

स्वीकृति प्रमाण-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागकी छात्रा **गीता सापकोटाले** त्रि. वि. स्नातकोत्तर तहमा नेपाली विषयको दसौं पत्रको प्रयोजनको लागि प्रस्तुत गर्नु भएको **'दैवज्ञराज न्यौपानेका** ख०८काव्य**कृतिको विश्लेषण'** शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

....	....	....
प्रा. घनश्याम उपाध्याय	उप.प्रा. कृष्णप्रसाद आर्चाय	प्रा. मोहनराज शर्मा
विभागीय प्रमुख	**शोधनिर्देशक**	वाह्य परीक्षक

हार्दिक कृतज्ञता

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्नका लागि आवश्यक सल्लाह सुझाव दिँदै सम्बन्धित विषयमा विविध सामग्रीसमेत उपलब्ध गराएर मार्गदर्शन गर्नुहुने मेरा शोधनिर्देशक गुरु श्री कृष्णप्रसाद आचार्यज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यस शोधपत्रको शीर्षकलाई स्वीकृति प्रदान गर्नुहुने नेपाली केन्द्रीय विभागका विभागीय प्रमुख आदरणीय गुरु प्रा. घनश्याम उपाध्यायज्यू र त्यस समितिका गुरुहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । शोधपत्र लेखनका क्रममा भेटवार्ताद्वारा आवश्यकीय लिखित, मौखिक सामग्रीहरू उपलब्ध गराइदिनुहुने शोधनायक आदरणीय गुरु दैवज्ञराज न्यौपानेज्यूका साथै यत्रतत्र छरिएर रहेका आवश्यक सामग्रीहरू उपलब्ध गराइदिनुहुने श्रीमती सुधा न्यौपानेप्रति म हृदयदेखि नै आभार प्रकट गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्नका लागि आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराइदिने त्रि. वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, कीर्तिपुरप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यस शोधपत्र तयार पार्ने अवस्थासम्म पुऱ्याउनुहुने मेरा आदरणीय बुबा-आमाप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आवश्यक सरसल्लाहका साथै विविध सहयोग गर्नुहुने अग्रजस्रष्टा एवम् समालोचक रमेश शुभेच्छुप्रति म आभारी छु । शोधपत्रलाई यथासम्भव शुद्धसँग कम्प्युटर टाइप गरी सहयोग गर्नुहुने भाइहरू जगत र दिनेश साथै फाइनल प्रिन्ट गरिदिने साझा कम्प्युटर सेन्टरका भाइ सुजीन श्रेष्ठप्रति हार्दिक धन्यवाद दिन्छु ।

अन्त्यमा, म यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभागसमक्ष पेश गर्दछु ।

मिति : २०६४/५/२० **शोधार्थी**

....

गीता सापकोटा

नेपाली केन्द्रीय विभाग

२०६४

कीर्तिपुर, काठमाडौँ

विषयसूची

पृष्ठ सङ्ख्या

परिच्छेद एक

शोधपत्रको परिचय **१**

१.१ शोधशीर्षक १

१.२ शोधको प्रयोजन १

१.३ विषयपरिचय १

१.४ समस्याकथन २

१.५ शोधकार्यको उद्देश्य ३

१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा ३

१.७ अध्ययनको औचित्य, महत्व र उपयोगिता ७

१.८ अध्ययनको सीमाङ्कन ८

१.९ शोधविधि ८

१.१० शोधपत्रको रूपरेखा ८

परिच्छेद दुई

दैवज्ञराज न्यौपानेको जीवनी,व्यक्तित्व र कृतित्वको रूपरेखा **९**

२.१ जीवनीको रूपरेखा ९

२.१.१ जन्म ९

२.१.२ जन्मस्थान ९

२.१.३ नामकरण ९

२.१.४ बाल्यकाल ९

२.१.५ शिक्षादीक्षा ९

२.१.५.१ अनौपचारिक शिक्षा ९

२.१.५.२ औपचारिक शिक्षा १०

२.१.५.२.१ विद्यालयीय शिक्षा १०

२.१.५.२.२ उच्च शिक्षा १०

२.१.६ किशोर र वयस्क अवस्था १०

२.१.७ पारिवारिक पृष्ठभूमि १०

२.१.८ विवाह एवम् पारिवारिक अवस्था ११

२.१.८.१ विवाह ११

२.१.८.२ छोराछोरी ११

२.१.८.३ नातिनातिना १२

२.१.९ आर्थिक अवस्था १२

२.१.१० पेसा व्यवसाय १२

२.२ व्यक्तित्वको रूपरेखा १३

२.२.१ साहित्येतर व्यक्तित्व १३

२.२.१.१ सामाजिक व्यक्तित्व १३

२.२.१.२ धार्मिक व्यक्तित्व १३

२.२.१.३ राजनीतिक व्यक्तित्व १३

२.२.१.४ दार्शनिक व्यक्तित्व १४

२.२.१.५ अभिनेता व्यक्तित्व १४

२.२.१.६ खेलाडी व्यक्तित्व १५

२.२.१.७ शैक्षिक व्यक्तित्व १५

२.२.२ साहित्यिक व्यक्तित्व १५

२.२.२.१ दैवज्ञराज न्यौपानेको बालसाहित्यकार व्यक्तित्व १५

२.२.२.१.१ बालकवि व्यक्तित्व १५

२.२.२.१.२ बालकथाकार व्यक्तित्व १६

२.२.२.१.३ बालजीवनीकार व्यक्तित्व १६

२.२.२.१.४ बालगीतकार व्यक्तित्व १६

२.२.२.२ प्रौढ साहित्यकार व्यक्तित्व १६

२.२.२.२.१ कवि व्यक्तित्व १७

२.२.२.२.२ कथाकार व्यक्तित्व १७

२.२.२.२.३ निबन्धकार व्यक्तित्व १७

२.२.२.२.४ खण्डकाव्यकार व्यक्तित्व १८

२.२.२.२.५ जीवनीकार व्यक्तित्व १८

२.२.२.२.६ गीतकार व्यक्तित्व १८

२.२.२.२.७ भूमिकालेखक व्यक्तित्व १८

२.२.२.२.८ सम्पादक व्यक्तित्व १९

२.२.२.२.९ समालोचक व्यक्तित्व १९

२.२.२.२.१० परामर्शदाता व्यक्तित्व २०

२.२.२.२.११ साहित्यिकसङ्गठनकर्ता व्यक्तित्व २०

२.३ कृतित्वको रूपरेखा २०

२.३.१ प्रकाशित कृतिहरू २०

२.३.२ प्रकाशोन्मुख कृतिहरू २१

२.४ प्राप्त सम्मान तथा पुरस्कार २२

२.४.१ प्रथम पुरस्कार तथा स्वर्णपदक २२

२.४.२ सम्मान तथा अन्य पुरस्कार २२

२.५ स्वास्थ्य अवस्था २३

परिच्छेद तीन

खण्डखण्डकाव्यको सैद्धान्तिक स्वरूप २४

३.१ साहित्यको एक विधाका रूपमा कविता २४

३.२ खण्डकाव्य वा कविताको मध्यम रूप २६

३.३ खण्डकाव्यको परिभाषा २७

३.४ खण्डकाव्यका तत्वहरू २९

३.४.१ संरचना ३०

३.४.१.१ वाह्य संरचना ३०

३.४.१.१.१ सर्गविधान ३०

३.४.१.२ आन्तरिक संरचना ३०

३.४.२ कथानक ३१

३.४.३ पात्रविधान ३१

३.४.४ परिवेशविधान ३२

३.४.५ खण्डकाव्योद्देश्य ३२

३.४.६ लयविधान ३३

३.४.७ दृष्टिविन्दु ३३

३.४.८ भाषाशैली ३४

३.५ निष्कर्ष ३४

परिच्छेद चार

दैवज्ञराज न्यौपानेको खण्डकाव्ययात्रा **३६**

४.१ खण्डकाव्यकार न्यौपाने ३६

४.१.१ पूर्वार्द्धचरण ३७

४.१.२ उत्तरार्द्ध चरण ३८

परिच्छेद पाँच

दैवज्ञराज न्यौपानेको खण्डकाव्यकृतिहरूको विश्लेषण ४०

५.१. सम्झनाको धरातालबाट खण्डकाव्यसङ्ग्रह (२०६३) ४०

५.१.१ 'शोभा' खण्डकाव्यको विश्लेषण ४१

५.१.१.१ परिचय ४१

५.१.१.२ शीर्षकीकरण ४१

५.१.१.३ कथानक ४१

५.१.१.४ पात्रविधान ४२

५.१.१.४.१ युवक वा म पात्र ४३

५.१.१.४.२ शोभा ४३

५.१.१.५ परिवेशविधान ४३

५.१.१.६ खण्डकाव्योद्देश्य ४७

५.१.१.७ सर्गविधान ४७

५.१.१.८ लयविधान ४८

५.१.१.९ दृष्टिविन्दु ४९

५.१.१.१० भाषाशैली ४९

५.१.२ 'राजा त्रिभुवन' खण्डकाव्यको विश्लेषण ४९

५.१.२.१ परिचय ४९

५.१.२.२ शीर्षकीकरण ५०

५.१.२.३ कथानक ५०

५.१.२.४ पात्रविधान ५२

५.१.२.५ परिवेशविधान ५२

५.१.२.६ खण्डकाव्योद्देश्य ५३

५.१.२.७ सर्गविधान ५३

५.१.२.८ लयविधान ५४

५.१.२.९ दृष्टिविन्दु ५४
५.१.२.१० भाषाशैली ५५
५.१.३ 'शान्ति कामना' खण्डकाव्यको विश्लेषण ५६
५.१.३.१ परिचय ५६
५.१.३.२ शीर्षकीकरण ५६
५.१.३.३ कथानक ५७
५.१.३.४ पात्रविधान ५८
५.१.३.५ परिवेशविधान ५८
५.१.३.६ खण्डकाव्योद्देश्य ५८
५.१.३.७ सर्गविधान ५९
५.१.३.८ लयविधान ५९
५.१.३.९ दृष्टिविन्दु ५९
५.१.३.१० भाषाशैली ५९
५.१.४ 'सम्झनाको धरातलबाट' खण्डकाव्यको विश्लेषण ६०
५.१.४.१ परिचय ६०
५.१.४.२ शीर्षकीकरण ६१
५.१.४.३ कथानक ६१
५.१.४.४ पात्रविधान ६२
५.१.४.४.१ विष्णुराज कुसम ६३
५.१.४.४.२ दैवु ६३
५.१.४.५ परिवेशविधान ६४
५.१.४.६ खण्डकाव्योद्देश्य ६४
५.१.४.७ सर्गविधान ६५
५.१.४.८ लयविधान ६५
५.१.४.९ दृष्टिविन्दु ६६

५.१.४.१० भाषाशैली ६६
५.१.५ 'चासो र चिन्तन' खण्डकाव्यको विश्लेषण ६७
५.१.५.१ परिचय ६७
५.१.५.२ शीर्षकीकरण ६८
५.१.५.३ कथानक ६८
५.१.५.४ पात्रविधान ६९
५.१.५.४.१ 'म' पात्र ६९
५.१.५.४.२ आयुस ७०
५.१.५.५ परिवेशविधान ७१
५.१.५.६ खण्डकाव्योद्देश्य ७२
५.१.५.७ सर्गविधान ७२
५.१.५.८ लयविधान ७२
५.१.५.९ दृष्टिविन्दु ७२
५.१.५.१० भाषाशैली ७३
५.१.६ 'ती रोइन् त्यसरी किन ?' खण्डकाव्यको विश्लेषण ७३
५.१.६.१ परिचय ७३
५.१.६.२ शीर्षकीकरण ७४
५.१.६.३ कथानक ७४
५.१.६.४ पात्रविधान ७५
५.१.६.४.१ सानी ७६
५.१.६.४.२ विधवा वृद्धा ७७
५.१.६.४.३ म ७७
५.१.६.४.४ वृद्ध बाबु ७८
५.१.६.५ परिवेशविधान ७८
५.१.६.६ खण्डकाव्योद्देश्य ७९
५.१.६.७ सर्गविधान ७९
५.१.६.८ लयविधान ८०
५.१.६.९ दृष्टिविन्दु ८०

५.१.६.१० भाषाशैली ८०

परिच्छेद छ

उपसंहार तथा निष्कर्ष **८२**

६.१ उपसंहार ८२

६.२ निष्कर्ष ८७

सन्दर्भसामग्री सूची